

Elektronik Dergi Kullanımı ile Bilim Dalı İlişkisi: Betimleyici Bir İnceleme

The Relationship between E-Journal Use and User's Discipline: A Descriptive Study

Hülya Dilek Kayaoğlu*

Öz

Bu makalenin temel amacı, bilim dalının (discipline) elektronik dergi kullanımını belirleyen bir "etken" olup olmadığını İstanbul Üniversitesi örneğinde incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerine Ekim 2005 - Şubat 2006 tarihleri arasında uygulanan web tabanlı bir kullanıcı incelemesinin (user survey) verilerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki, hem bilim dalı ile e-dergilerin 'kullanım sıklığı', hem de bilim dalı ile 'format tercihi' arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca, elde edilen sonuçlar e-dergi kullanımının 'bilim dalı' kadar, e-dergilerin 'elde edilebilirliği' (availability) ile de ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: E-dergi kullanımı, kullanıcı incelemeleri, bilimsel iletişim.

Abstract

The main purpose of this study is to examine the effect of discipline as an explanatory factor on e-journal use in the Istanbul University context. In order to meet this goal, the data used in this study were collected by a web based user survey conducted to examine the e-journal use of Istanbul University Faculty between the dates of October 2005 and February 2006. The results revealed that discipline was statistically significantly associated with both the 'frequency of use' and 'format preferences'. The results also suggest that the availability of e-journals might be a factor of the e-journal use.

* Yard.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
e-posta: dilekh@istanbul.edu.tr

Keywords: E-journal use, user studies, scientific communication.

Giriş

Bilimsel iletişim sürecinde, yaklaşık son 15 yıldır yaşanan basılıdan elektroniğe geçişle birlikte, elektronik kaynakların kullanımını ölçmek üzere birçok incelemenin yapıldığı görülür. Hem kullanımın, hem de kullanıcının ölçme ve değerlendirilmeye tabii tutulduğu bu incelemelerin temelinde elektronik kaynakların etkin ve verimli yönetilebilmesi yatmaktadır. Böylece, bir yandan bu kaynakların kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek, öte yandan da bu kaynaklara yapılan yatırımı gerekçelendirmek mümkün olmaktadır (Johnson, 2004, s. 277-278).

Kütüphane dermesinin belirli bir parçasının ya da bütününün kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısını ölçmek için geliştirilmiş "derme merkezli" ve "kullanım merkezli" yöntemler vardır (Dilek-Kayaoğlu, 1999, s.193-223). Bu yöntemler, genel olarak basılı ortamın koşullarına göre geliştirilmiştir. Fakat, ağlar üzerinden erişilen elektronik kaynakların ölçme ve değerlendirilmeye tabii tutulmasında çoğunlukla ya elektronik ortamdaki kullanımı ölçen istatistiklerden (COUNTER, ARL-E-METRICS), ya da kullanıcıları temel alan incelemelerden (user survey, focus groups, vb) yararlanılmaktadır (Johnson, 2004, s. 278; Voorbij ve Ongering, 2006, s. 223). Bu yöntemlerden birinin, diğerine göre daha yetersiz olduğunu düşünmek doğru bir yaklaşım değildir; çünkü bunların ölçtükleri durumlar ile sağladıkları yararlar birbirinden farklıdır.

Örneğin, elektronik ortamdaki kullanımı ölçmek üzere geliştirilen COUNTER gibi projeler, kullanımın ölçülmesinde standartlaşmayı sağlamaya yardımcı olmakta; kullanıcının belli bir konuda yaptığı her tarama, indirilen her makale ya da yapılan diğer işlemler yayıncı ya da veritabanı toplayıcısı (aggregator) tarafından izlenmekte ve kütüklere işlenmektedir. Dolayısıyla, kullanıcıların hangi elektronik dergiyi (e-dergi) ya da veritabanını, hangi sıklıkla (aylık ve yıllık olarak) kullandıkları, hangi kullanım türünü (içindekiler sayfası, öz, tam metin) seçtikleri ya da makaleyi okumak üzere hangi sayfa formatını (PDF, HTML) yeğledikleri kolayca belirlenmektedir. Fakat COUNTER uyumlu da olsa, kullanıcı istatistikleri, hizmet bekleyen kullanıcı gruplarını belirlemek; yetersizlikler konusunda geribildirim almak; değişen eğilim ve ilgileri ortaya koymak için uygun değildir. Bu nedenle, kullanıcıların elektronik kaynakları kullanma konusunda takındığı tutum ve davranış, fikir, istek, tercih ve sorunlara yönelik veri elde etmenin en iyi yolu saptama ve inceleme çalışması (user survey) yapmaktır (Voorbij ve Ongering, 2006, s. 223) Kullanıcının demografik özellikleriyle (cinsiyet, yaş, unvan ve bilim dalı gibi) elektronik kaynakların kullanımını arasındaki ilişki incelenirken ankete dayalı saptama inceleme çalış-

malarından özellikle yararlanılmaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, elektronik kaynakların kullanımındaki yöntem seçimine yönelik bu kısa tartışmayı destekler niteliktedir. Urbano, Anglada, Borrego, Cantos ve Cosculluela (2004)'ün "The Use of consortially purchased electronic journals by the CBUC (2000-2003)" adlı makalelerinde, Katalan Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu'nca satın alınan 4 veritabanındaki e-dergilerin kullanımı incelenmiş ve kullanım istatistiklerinden yararlanılmıştır. Karasözen, Kaygusuz ve Özen (2007)'nin "Patterns of e-journal use within the Anatolian University Library Consortium" adlı çalışmalarında da benzer bir yaklaşım izlenmiştir. Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS), aracılığıyla satın alınan üç veritabanındaki e-dergilerin kullanımı ile Türkiye'deki araştırma etkinliği arasındaki ilişki incelenirken COUNTER uyumlu kullanım istatistikleri kullanılmıştır. Oysa kullanıcının demografik özellikleri ile kullanım ve format tercihi arasında bir ilişki olup olmadığını inceleyen çalışmalarda ankete dayalı kullanıcı incelemesi yönteminden yararlanılmıştır (Bar-Ilan ve Fink, 2005; Voorbij ve Ongering, 2006; Borrego, Anglada, Barrios ve Comellas, 2007; Brown, Lund ve Walton, 2007).

Bu çalışmanın temel amacı da, kullanıcının temsil ettiği bilim dalının e-dergi kullanımında belirleyici bir "etken" olup olmadığını İstanbul Üniversitesi bağlamında incelemektir. Bu nedenle e-dergilerin kullanım istatistiklerini temel almak yerine, ankete dayalı bir kullanıcı incelemesi yapmak uygun bulunmuştur. Kaldı ki veritabanlarının disiplinlerarası yapısı, kullanımla bilim dalı arasındaki ilişkiyi kurmayı zorlaştırmaktadır. Araştırmanın aşağıda belirtilen ve çapraz sorgulamayı gerektiren soruları da bu yöntemle kolayca incelenebilecektir.

Araştırmanın başlıca soruları şunlardır:

- Elektronik dergi kullanım sıklığı (günlük, haftalık vb.) ile kullanıcının temsil ettiği bilim dalı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Elektronik dergi kullanımının nedenleri bilim dallarına göre değişmekte midir?
- Format tercihi (basılı ve elektronik) bilim dallarına göre farklılık göstermekte midir?
- Elektronik ortamdaki bilgi arama davranışı bilim dallarına göre farklılık göstermekte midir?
- Elektronik dergi kullanımını engelleyen temel unsurlar bilim dallarına göre farklılık göstermekte midir?
- İ.Ü. Merkez Kütüphanesi tarafından örgütlenecek bir açık erişim arşivine verilen destek bilim dallarına göre değişmekte midir?

Bu soruların yanıtlarının belirlenmesinden elde edilecek yarar çift yönlü ve iç içedir. Kullanıcıların elektronik dergi kullanımı ile bilim dalları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, genel olarak bu konuda var olan bilginin genişletilmesine katkı sağlayacaktır, özelde de satın alma kararlarını yönlendirecek ve e-dergilere yapılan yatırımın gerekçelendirilmesi ile yeni hizmetlerin örgütlenmesini kolaylaştıracaktır.

Bu makale kapsamında e-dergi, basılı bir derginin elektronik sürümü ya da salt elektronik olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. (Bar-Ilan ve Fink, 2005, 364).

İlişkili Yayınlar: Kısa Bir Gözden Geçirme

Tenopir (2003)'i yaptığı *Use and users of electronic library resources: an overview and analysis of recent research studies* başlıklı kapsamlı çalışma, bize elektronik kaynakların kullanımı konusunda 1995 ile 2003 yılları arasında basılmış yaklaşık 200 kadar kullanım ve kullanıcı incelemesinin bir analizini verir. Bu analizin temel sonuçlarından biri de elektronik kaynak kullanımı konusundaki tutum, davranış ve tercihlerin, kullanıcıların "bilim dalı", "yaşı" ve "akademik unvanı" ile ilişkili olduğudur.

Özellikle araştırmacının bilim alanı elektronik kaynakların kullanımını etkileyen başlıca faktörlerden biri olarak görülmektedir (Borgman, 2000; Borrego ve diğerleri, 2007 ve Kurata, Matsubayashi, Mine, Muranushi ve Ueda, 2007). Kuşkusuz belirli bir bilim alanında e-dergi kullanımı, o alanda e-dergi üretiminin varlığına ve elde edilebilirliğine de bağlıdır. Örneğin, yapılan araştırmalar tıp ve fen bilimlerinde, sosyal bilimler ve insan bilimlerine göre daha fazla e-dergi bulunduğunu göstermektedir (Borgman, 2000; Kling ve McKim, 1999). Belirli bilim alanlarında daha fazla e-dergi olması, üretim mantığı açısından değerlendirildiğinde, arz ve talep ilişkisi ile açıklanabilir. Fakat her bilim alanının kendi bilim geleneği çerçevesinde dergiye öncelik verdiği de burada unutulmamalıdır. Hatta, bilgi üretme ve yayımlama süreci tek bir bilim dalının değişik alt konularında dahi büyük farklılıklar gösterebilmektedir (Fry, 2004). Buna göre, ister basılı, ister elektronik olsun dergi kullanımı insan bilimlerinde, fen bilimlerindeki kadar öncelikli olmayabilir. Ancak yapılan bazı incelemeler, bir bilim dalında elektronik derginin var ve erişilebilir olmasının, onun kullanımını araştırmacının bilim dalı kadar etkileyebileceğini göstermektedir (Törma ve Vakkari, 2004; Vakkari, 2006). Bu bağlamda, e-dergilerin kütüphanelerde bilim dallarına göre daha düzenli bir dağılımı gerçekleştirilirse, elektronik dergi kullanımı açısından disiplinler arasında çok da fark olmayacağı öne sürülmektedir (Eason, Richardson, ve Yu, 2000; Abels, Liebscher, ve Denman, 1996; Törma ve Vakkari, 2004).

Ülkemizde, "bilim dalının elektronik kaynak kullanımında belirleyici bir "etken" olup olmadığını doğrudan inceleyen bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Elektronik kaynaklara yönelik olarak hazırlanmış az sayıda kullanıcı incelemesi de vardır. (Atılğan ve Bayram, 2006; Arslantekin, Bayram, Atılğan ve Atakan, 2007; Yılmaz ve Kurulgan, 2007). Son birkaç yılda gerçekleştirilen bu incelemelere kısaca değinmek yararlı olacaktır:

Atılğan ve Bayram (2006)'ın "An evaluation of faculty use of the digital library at Ankara University, Turkey" başlıklı makaleleri Ankara Üniversitesi öğretim elemanlarının e-veritabanı kullanımını ölçmek üzere 2002 yılında yapılan bir saptama ve incelemenin (survey) sonuçlarını vermektedir. İncelemenin temel sonuçları, öğretim elemanlarının büyük bir çoğunluğunun veri tabanlarının içeriğinden haberdar olduğunu (%75,2) ve bu hizmeti kullandığını (%79,5) göstermiştir. Benzer bir çalışma, Arslantekin, Bayram, Atılğan ve Atakan (2007)'nin "Ankara Üniversitesi veri tabanları kullanım analizi" başlıklı çalışmasıyla 2005 yılı sonunda tekrarlanmış; bir önceki inceleme ile karşılaştırma yapılsa da öğretim elemanlarının %85,7'sinin hizmetten haberdar olduğu, %88,8'inin de bu hizmetten yararlandığı ortaya konulmuştur.

Yılmaz ve Kurulgan (2007)'nin "Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi örneği" adlı makaleleri, Anadolu Üniversitesi öğretim elemanlarının çevrimiçi veritabanı kullanımını ölçmek üzere 2005 yılı Kasım ayında gerçekleştirilmiştir. İncelemenin temel sonuçlarına göre öğretim elemanlarının büyük çoğunluğunun veritabanları hakkında bilgi sahibi oldukları (%91,1) ve onlardan yararlandıkları (%89,4) ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 1999 yılından bu yana basılı dergi aboneliklerinden, basılı/elektronik ve salt elektronik dergi aboneliklerine doğru bir geçiş yaşanmaktadır. E-dergi hizmeti ilk kez 1999 yılında abone olunan 656 basılı yabancı bilimsel derginin 20'sine elektronik olarak erişim sağlanması ile başlamıştır (1999 yılında..., 2000, s.iii).

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi anketin yapıldığı dönemde, (2005/2006 akademik yılı) derleme, bağış ve değişim yollarıyla sağlanan yaklaşık 6349 yerli popüler ve bilimsel dergiye erişim sağlamaktaydı. Abone olduğu yabancı bilimsel dergi sayısı ise 533 idi. 533 yabancı derginin 318'ine yalnızca basılı ortamda, 55'ine hem elektronik, hem de basılı olarak, 160'ına da salt elektronik olarak erişim sağlanmaktaydı. Buna göre, yabancı dergi aboneliklerinin yaklaşık % 40'ına elektronik olarak üniversite çapında 5 ana kampustan erişilebilmekteydi. Ayrıca kütüphane, 2005 yılında Anadolu Üniversiteleri Konsorsiyumu (ANKOS) aracılığı ile, Elsevier, Springer, Web of Science ve

Wiley veritabanlarına, 2006 yılında da yine ANKOS aracılığı ile American Institute of Physics (AIP), Blackwell/Synergy, Oxford Journals Online, Cambridge Online Journals (COP), Taylor and Francis Online Journals, Sage Premier, ScienceDirect, SpringerLink, Wiley Interscience, Web of Science adlı veritabanlarına; ULAKBİM, Ulusal Akademik Site Lisansı kapsamında da CAP Abstracts, Engineering Village, IEEE Explorer adlı 13 bibliyografik ve tam metin veritabanına ve bu veritabanları içinde binlerce e-dergiye de ek olarak erişim sağlanmaktaydı.¹

Eğitim ve öğretim dilinin Türkçe olduğu üniversitede abone olunan yabancı bilimsel dergilerin ve veritabanlarının neredeyse tamamı İngilizce'dir. Dergilere erişim, 2005 yılına kadar kampus içinden mümkünken 2005 yılından itibaren evden erişim de mümkün kılınmıştır. Kütüphanenin karşı karşıya kaldığı bütçe sorunları, abone olunan yabancı bilimsel dergiler için basılıdan salt elektroniğe geçişi özellikle değerlendirmeyi gerektirmiştir. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi öğretim elemanlarına elektronik dergi kullanımları incelemek üzere Ekim 2005-Şubat 2006 tarihleri arasında web tabanlı bir anket uygulanmıştır. Anket, bir pilot çalışma gerçekleştirilerek önce Edebiyat Fakültesi öğretim elemanlarına gönderilmiş ve test edilmiştir. Pilot çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında bazı anket soruları çıkartılmış; bazıları da daha açık ifade edilmiştir. Anket, demografik özellikler, kullanım sıklığı, erişim yeri, kullanım nedeni, format tercihi, bilgi arama davranışı, e-dergilerin yarar ve sakıncalarına yönelik olarak sorulan çoğunluğu çoktan seçmeli ve kapalı uçlu 13 sorudan oluşmaktadır. Anket üniversitenin web sayfası üzerinden Ekim 2005 ve Şubat 2006 tarihleri arasında 5 ay boyunca erişilebilir kılınmıştır. Bu tarihler içinde, anketin amacını anlatan, katılma çağrısı yapan ve anketin linkini veren bir e-posta Üniversitenin Bilişim Ofisi tarafından tüm öğretim elemanlarına iki kez gönderilmiştir.

Analiz edilen popülasyon 5220 (N=5220) kişiden oluşmaktadır. Ankete 691 kişi yanıt vermiş, ancak bunlardan soruları eksiksiz yanıtlayan 590'ı kullanılabilmıştır

(n=590). Buna göre, anketin yanıtlanma oranı % 13'tür. Bu oran, yanıtların tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak verildiği düşünülecek olursa makul sayılabilir. Ankete yanıt veren 590 kişinin 192'si (n=192) fen bilimlerinden, 260'ı (n=260) sağlık bilimlerinden, 80'i (n=80) sosyal bilimlerden ve 58'i (n=58) insan bilimlerindedir. Tablo 1 bu konudaki ayrıntıları vermektedir.

Veriler araştırmacı tarafından bilgisayarda kodlanmış, istatistiksel analizler SPSS programı 11.5 versiyonu kullanılarak yazar tarafından bir istatistikçinin yardımıyla değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler yüzdeler ve ortalamalar şeklinde verilmiş; kategorik değerlerin karşılaştırılması için Ki-kare testi kullanılmıştır. Yine iki değişken arasındaki ilişkinin saptanmasında Pearson

¹ Veritabanı verileri, Uzm. Güler Demir ve Derleme ile gelen süreli yayın verileri Uzm. Kemal Öztürk ile Nisan 2007'de yapılan bir görüşme sonucunda elde edilmiştir.

Korelasyon testi kullanılmış ve $p < 0.05$ anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular ve Analiz

Anketi yanıtlayanlara temel araştırma ve öğretim alanları sorulmuş ve fen bilimleri, sağlık bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri biçiminde yapılan gruplandırılmadan birini seçmeleri istenmiştir. Bilim dallarının bu biçimde gruplandırılmasında Weizsäcker'in (1971) yaptığı bilim sınıflamasından yararlanılmıştır. İfade kolaylığı açısından bu gruplandırma bundan sonra bilim dalı olarak anılacaktır.

(Tablo 1): Bilim Dallarına Göre Yanıtlama Yüzdesi

Bilim Alanları	Bilim Alanlarının İçeriği	n=590	%
Fen Bilimleri	Biyoloji, fizik, matematik, mühendislik vb.	192	%32,5
Sağlık Bilimleri	Tıp, dişçilik, eczacılık, hemşirelik vb.	260	%44,1
Sosyal Bilimler	Ekonomi, eğitim, hukuk, işletme, iletişim, siyasal bilgiler vb.	80	%13,6
İnsan Bilimleri	Dil ve edebiyat bilimleri, felsefe, tarih, sanat tarihi vb.	58	%9,8

Tablo 1, anketin yanıtlama yüzdesini bilim dallarına göre vermektedir. Buna göre, anketi yanıtlayanların %32,5'i fen bilimlerinden, %44,1'i sağlık bilimlerinden, %13,6'sı sosyal bilimlerden ve %9,8'si insan bilimlerinden. Bu bulgular ışığında, sağlık bilimcilerinin anketi yanıtlama konusunda daha ilgili oldukları kolayca söylenebilir. Daha önce yapılmış benzer araştırmalardan da ankete katılım konusunda benzer sonuçlar alınmıştır (Arslantekin ve diğerleri, 2007). Bu durumda, aktif kullanıcıların ankete katılma konusunda da daha istekli olduğu ileri sürülebilir.

Bilim Dallarına Göre Elektronik ve Basılı Dergilerin Kullanım Sıklığı

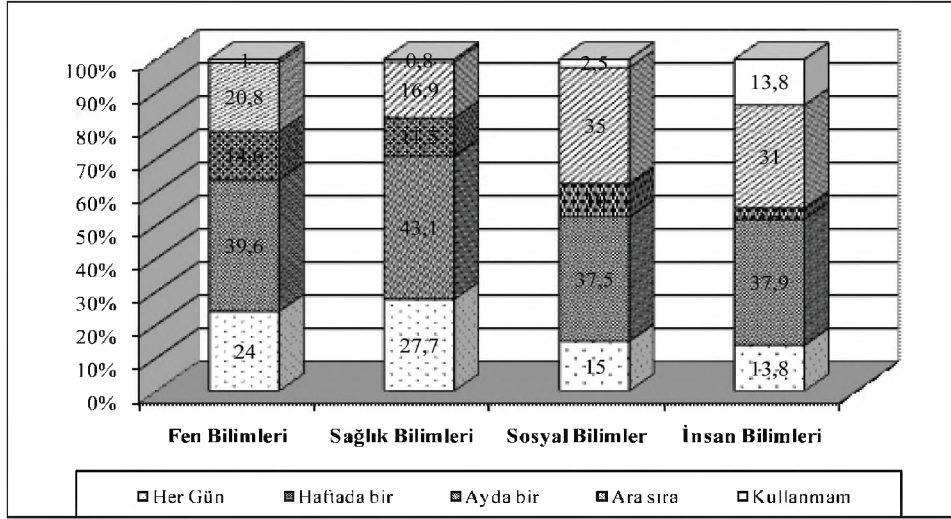
Anketi yanıtlayanlara, elektronik ve basılı dergileri hangi sıklıkla kullandıkları ayrı ayrı sorulmuş ve 'her gün', 'haftada bir', 'ayda bir', 'ara sıra' ve 'kullanmam' seçenekleri sunulmuştur. Tablo 2, bilim dalı ayırımı yapmaksızın anketi yanıtlayanların elektronik ve basılı dergileri kullanma sıklıklarını vermektedir.

(Tablo 2): Elektronik ve Basılı Dergilerin Kullanım Sıklığı

Sıklıklar	Elektronik Dergiler n=590	Basılı Dergiler n=590
Her gün	138 (% 23.4)	28 (% 4.7)
Haftada bir	240 (% 40.7)	102 (% 17.3)
Ayda bir	68 (% 11.5)	78 (% 13.2)
Ara sıra	130 (% 22)	64 (% 10.8)
Kullanmam	14 (% 2.4)	318 (% 53.9)

Tablo 2'ye göre, anketi yanıtlayanların %40,7'sinin e-dergileri haftada bir kez, %23,4'ünün her gün, %22'sinin ara sıra, %11,5'inin her ay kullandığını, %2,4'ünün ise kullanmadığı görülmektedir. Analizi kolaylaştırmak için haftalık ve daha sık kullananlar 'çok sık kullananlar', aylık ve daha sık kullanımı gerçekleştirenler 'sık kullananlar', ara sıra kullananlar 'az kullananlar' biçiminde tanımlanmıştır. Buna göre, anketi yanıtlayanların %64,1'inin e-dergileri 'çok sık' kullandığı, %75,6'sının 'sık' kullandığı, %22'sinin 'daha az sıklıkta' kullandığı ve %2,4'ünün kullanmadığı belirlenmiştir. Buna karşın, anketi yanıtlayanların %64,7 gibi büyük bir yüzdesi basılı dergileri ya daha az sıklıkta kullandığını ya da hiç kullanmadığını ifade etmiştir.

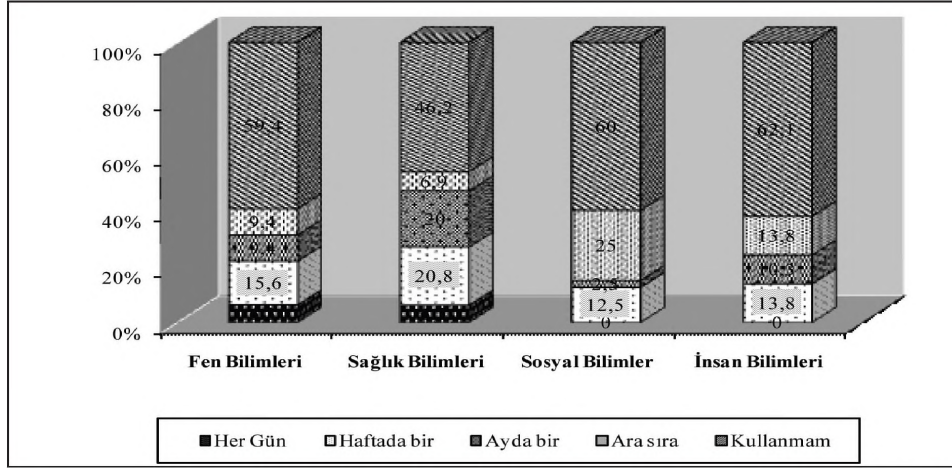
Kullanıcıların e-dergi kullanım sıklıkları ile bilim dalları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelendiğinde Ki-kare testinin sonuçları oldukça anlamlı çıkmıştır. (Ki-kare=33,344, serbestlik derecesi: 9, p? 0,001). Grafik 1, elektronik dergi kullanım sıklığının konu alanları içindeki dağılımını yüzdelerle değerler olarak vermektedir.

(Grafik 1): Bilim Dallarına Göre E-Dergilerin Kullanım Sıklığı

Buna göre e-dergileri "çok sık" kullananların (günlük+haftalık) çoğunluğu sağlık bilimlerindedir (%70,8). Onları fen bilimleri (%63,6) sosyal bilimler (%52,5) ve insan bilimleri (%51,7) izlemektedir. Elektronik dergileri 'sık kullananların' (aylık ve daha sık) %82,3'ü sağlık bilimlerinden, %78,2'si fen bilimlerinden, %62,5'i sosyal bilimlerden ve %55,1'i insan bilimlerindedir. Buna karşın e-dergileri daha az sıklıkta kullananlar sırasıyla sosyal bilimler (%35), insan bilimleri (%31), fen bilimleri (%20,8) ve sağlık bilimlerindedir (16,9%). Kullanmam diyen araştırmacılar ise sırasıyla insan bilimleri (%13,8), sosyal bilimler (%2,5), fen bilimleri (%1) ve sağlık bilimlerindedir (%0,8). Bu veriler, elektronik dergileri çok sık kullananlar ile kullanmam diyenlerin bilim dalları arasında ters bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Basılı dergilerin kullanım sıklığı ile bilim dalı ilişkisi analiz edildiğinde ise, basılı dergilerin kullanım sıklığının elektronik dergilere göre oldukça düşük olduğu görülür (Grafik 2). Basılı dergileri 'çok sık' kullananlar sırasıyla, sağlık bilimcileri (%27), fen bilimcileri (%21,9), insan bilimcileri (%13,8) ve sosyal bilimcilerdir (%12,5). Aynı zamanda, basılı dergileri 'kullanmam' diyenlerin yüzdesi de elektronik olanlara göre oldukça fazladır. Buna göre basılı dergileri kullanmam diyenler sırasıyla insan bilimcileri (%62,1), sosyal bilimciler (%60), fen bilimcileri (%59,4) ve sağlık bilimcileridir (%46,2)

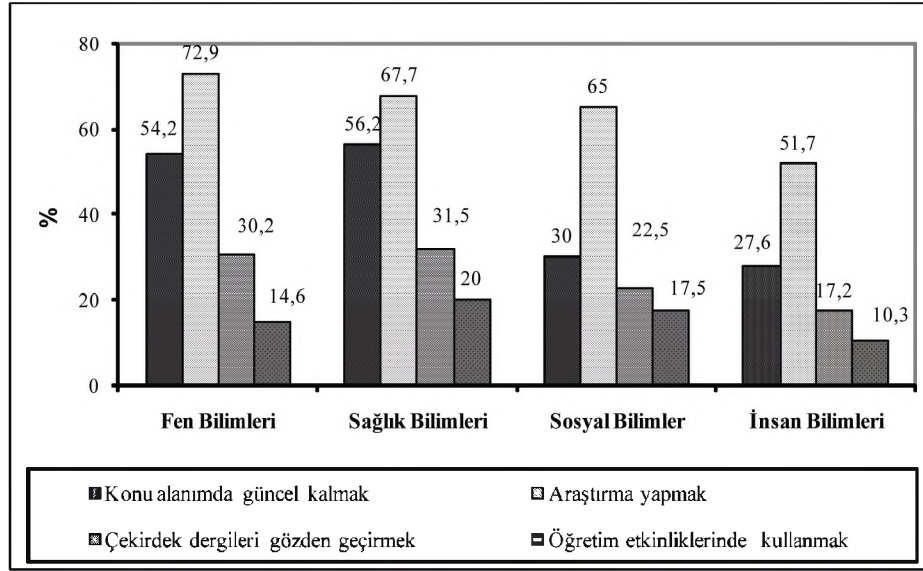

(Grafik 2): Bilim Dallarına Göre Basılı Dergilerin Kullanım Sıklığı

Buraya kadar yapılan analiz, anketi yanıtlayanların e-dergileri basılı dergilere göre daha sık kullandıklarını göstermektedir. Konu alanları açısından bakıldığında hem elektronik dergileri, hem de basılı dergileri büyük çoğunlukla 'çok sık' kullananların sağlık bilimcileri olduğu görülür. Buna karşın hem basılı, hem de elektronik dergileri 'kullanmam' diyenler ise insan bilimcileridir. Bu durum, "her bilim alanı kendi bilim geleneği dahilinde hareket eder" (Thorin, 2003, 20) varsayımına dayanılarak açıklanabilir. Buna göre insan bilimcileri kendi bilim gelenekleri içinde dergi dışı kaynaklara daha fazla ağırlık veriyor olabilirler. Bu sav, yeterli e-dergi aboneliği olmamasını kullanım önünde engel olarak görenlerin bilim alanlarına göre dağılımı yapılarak, aşağıdaki sayfalarda ayrıca sınanacaktır.

Konu Alanların Göre Elektronik Dergileri Kullanma Nedenleri

Anketi yanıtlayanlara, elektronik dergileri kullanma nedeni olarak, konu alanında güncel kalmak için, araştırma yapmak için, çekirdek dergileri gözden geçirmek için ve öğretim amaçlı kullanmak için seçenekleri sunulmuş ve her bir seçenek için 'her zaman', 'çoğunlukla', 'ara sıra' ve 'hiç' yanıtlarından birini işaretlemeleri istenmiştir. Grafik 3, anketi yanıtlayanların bilim dallarına göre e-dergileri "her zaman" hangi amaçla kullandıklarını göstermektedir.

(Grafik 3): Bilim Dallarına Göre Elektronik Dergileri Kullanma Nedenleri

Anketi yanıtlayanların, e-dergi kullanma nedenleri bilim dallarına göre benzerlik göstermektedir. Anketi yanıtlayanlar, en büyük yüzde ile e-dergileri "her zaman" araştırma amaçlı kullandıklarını ifade etmişler, onu sırasıyla konu alanında güncel kalmak, çekirdek dergileri gözden geçirmek ve öğretim amaçlı kullanmak izlemiştir. Fen bilimlerinde e-dergileri araştırma amaçlı olarak kullananlar %72,9, konu alanında güncel kalmak üzere kullananlar %54,2, çekirdek dergileri gözden geçirmek üzere kullananlar %30,2 ve öğretim amaçlı kullananlar %4,6'dır. Sağlık bilimlerinin ise %67,7'si e-dergileri araştırma amaçlı olarak kullanırken, %56,2'si konu alanlarında güncel kalabilmek üzere, %31,5'i çekirdek dergileri taramak üzere ve %20'si öğretim amaçlı olarak kullanmaktadır. Sosyal bilimler alanında ise e-dergileri araştırma amaçlı olarak kullananlar %65; konu alanında güncel kalmak üzere kullananlar %30; çekirdek dergileri gözden geçirmek üzere kullananlar %22,5 ve öğretim amaçlı kullananlar %17,5'dir. İnsan bilimlerinde ise bu yüzdeler sırasıyla %51,7, %27,6, %17,2 ve %10,3'tür.

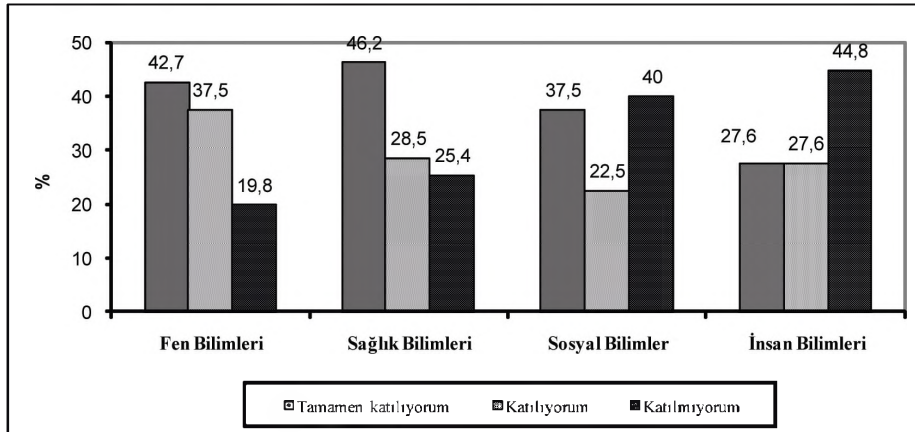
Bilim Dallarına Göre Elektronik Format Tercihleri

Anketi yanıtlayanlara format tercihlerini belirlemek üzere aşağıdaki 3 ifadeye katılıp katılmadıkları sorulmuş ve 'tamamen katılıyorum', 'katılıyorum' ve 'katılmıyorum' seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. İfadeler şunlardır:

- Elektronik dergi, basılı derginin eşdeğeridir.
- Eğer iki formata da erişim sağlanıyorsa e-dergiyi yeğlerim.
- Basılı dergiden salt elektronik dergiye geçişi desteklerim.

Anketi yanıtlayanların %94,9'u "elektronik dergi basılı derginin eşdeğeridir", % 92,9'u "eğer iki formata da erişim sağlanıyorsa e-dergiyi yeğlerim", %72,5'i "basılı dergiden salt elektronik dergiye geçişi desteklerim" fikirlerine 'tamamen katılıyorum' ya da 'katılıyorum' yanıtını vermiştir.

"Basılıdan salt elektroniğe geçişi desteklerim" diyenler ile bilim dalları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelendiğinde, Ki-kare testinin sonuçları oldukça anlamlı çıkmıştır. (Ki-kare=25.093, serbestlik derecesi: 6, p? 0.001). Grafik 4, "basılıdan salt elektroniğe geçişi desteklerim" diyenlerin bilim dallarına göre dağılımını vermektedir.

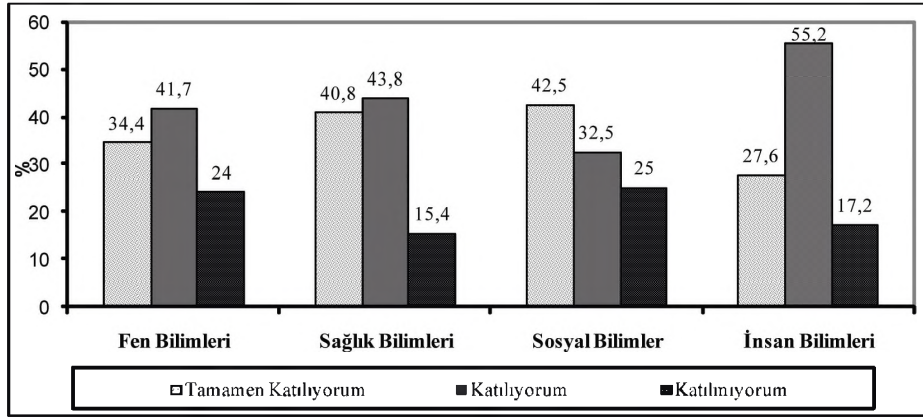

(Grafik 4): Bilim Dallarına Göre Basılı Dergiden Elektronik Dergiye Geçiş Destekleme

'Basılıdan salt elektroniğe geçişi desteklerim' ifadesine en büyük yüzde ile sağlık bilimcileri 'tamamen katılıyorum' yanıtını vermişlerdir (%46,2). Onları sırasıyla fen bilimcileri (%42,7), sosyal bilimciler (%37,5) ve insan bilimcileri (%27,6) izlemektedir. 'Tamamen katılıyorum' ve 'katılıyorum' yanıtları birlikte ele alındığında, bilim alanları arasındaki bu sıra şöyle değişmektedir. Fen bilimleri (%80,2), sağlık bilimleri (%74,7) sosyal bilimler (%60), insan bilimleri (%55,2). Aynı zamanda 'basılıdan salt elektroniğe geçişi desteklerim' ifadesine en büyük yüzde ile 'katılmıyorum' yanıtı verenler de insan bilimcileridir (%44,8). Onları sırasıyla sosyal bilimciler (%40), sağlık bilimcileri (%25,4) ve fen bilimcileri izlemektedir (%19,8).

Bilim Dallarına Göre Elektronik Ortamda Bilgi Arama Davranışı

Yapılan bazı incelemeler, elektronik ortamın araştırmacılarının bilgi arama davranışlarında da değişime neden olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, izlemekte oldukları belirli sayıdaki çekirdek dergiyi gözden geçirme (browse) yerine, artık git gide daha fazla konuya göre tarama yapmayı yeğler görünmektedirler (Tenopir ve diğerleri, 2003; Voorbij, ve Ongerling, 2006). Tam metin veritabanlarının geliştirilmesi bu değişimin başlıca nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu amaçla, anketi yanıtlayanlara "çekirdek dergileri gözden geçirme yerine konuya göre tarama yapmayı yeğlerim" ifadesine ne oranda katıldıkları sorulmuş, 'tamamen katılıyorum', 'katılıyorum' ve 'katılmıyorum' yanıtlarından birini seçmeleri istenmiştir.

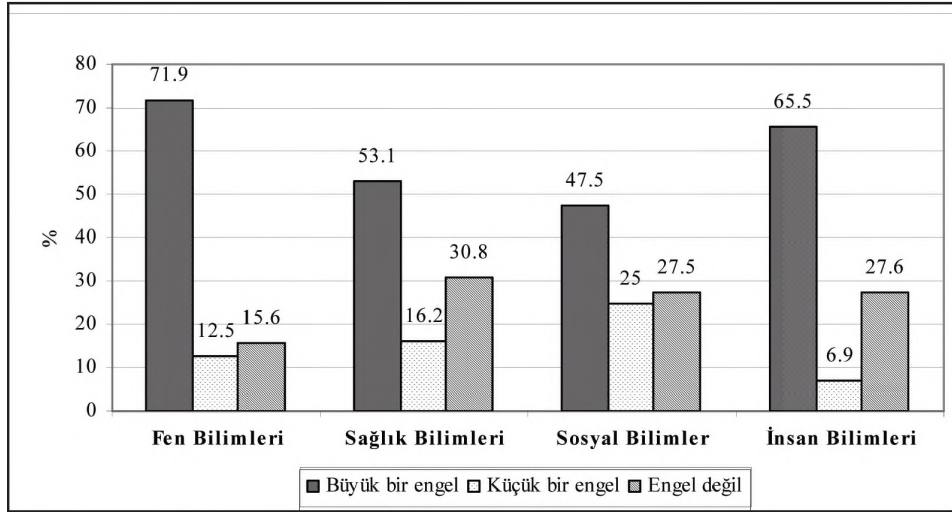
(Grafik 5): "Çekirdek Dergileri Gözden Geçirmek Yerine Konuya Göre Tarama Yaparım" Diyenlerin Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Grafik 5, "çekirdek dergileri gözden geçirme yerine konuya göre tarama yapmayı yeğlerim" diyenlerin bilim dallarına göre dağılımını vermektedir. Ankete katılan sağlık bilimcilerinin %84,6'sı; insan bilimcilerinin %82,8'i; fen bilimcilerinin %76,1'i, sosyal bilimcilerin %75'i, "çekirdek dergileri gözden geçirmek yerine konuya göre tarama yaparım" ifadesine 'tamamen katılıyorum' ve 'katılıyorum' yanıtını vermişlerdir. Bu ifadeye, 'katılmıyorum' yanıtını verenler ise sırasıyla, sosyal bilimciler (%25), fen bilimcileri (%24), insan bilimcileri (%17,2) ve sağlık bilimcileridir (%25,4).

Bilim Dallarına Göre E-Dergilerin Elde Edilebilirliği

Anketi yanıtlayanlara e-dergilerin kullanımını engelleyebilecek faktörlere ne

oranda katıldıkları sorulmuş; 'büyük bir engel', 'küçük bir engel' ve 'engel değil' seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Öğretim elemanlarının çoğunluğu bilim dallarında yeterli e-dergi aboneliği olmamasını elektronik dergi kullanımının önünde "büyük bir engel" olarak görmüşlerdir (%59,7).

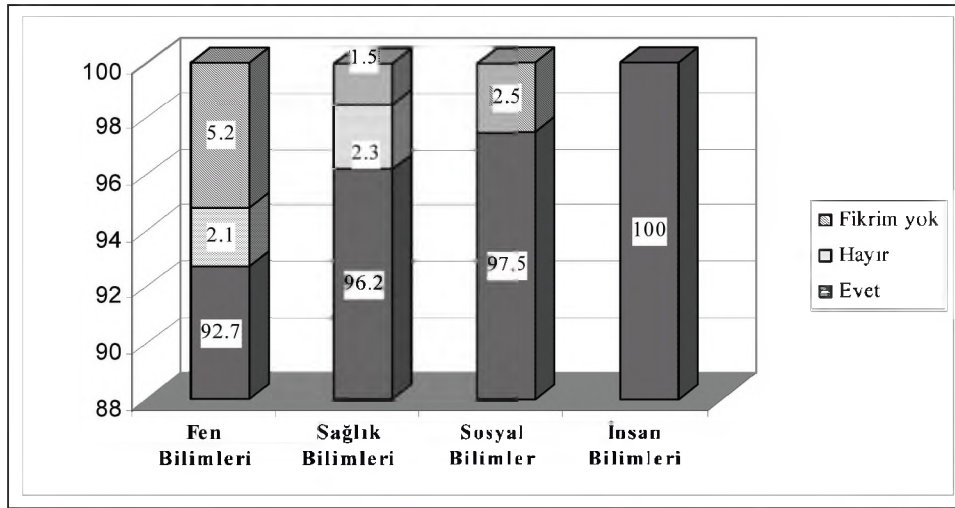

(Grafik 6): Yeterli E-dergi Aboneliği Olmamasını Kullanımının Önünde Engel Olarak Görenlerin Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Grafik 6, yeterli e-dergi aboneliği olmamasını kullanımının önünde engel olarak görenlerin bilim dallarına göre yüzdesel dağılımını vermektedir. Fen bilimcileri, en büyük yüzde ile (%71,9) bilim dallarında yeterli e-dergi olmamasını e-dergi kullanımının önünde 'büyük bir engel' olarak görmüşlerdir. Onları insan bilimcileri (%65,5), sağlık bilimcileri (%53,1) ve sosyal bilimciler (%47,5) izlemektedir. Özellikle insan bilimcilerinin büyük çoğunluğunun bilim dalında yeterli e-dergi aboneliği olmamasını engel olarak göstermesi ilginçtir. Çünkü insan bilimcilerinin kendi bilim gelenekleri çerçevesinde dergilerden daha az yararlanması genellikle doğal kabul edilir. Ancak elde edilen bu bulgu, "kütüphanelerde e-dergi aboneliklerinin bilim dallarına göre daha dengeli bir dağılımı gerçekleşirse, elektronik dergi kullanımı disiplinler arasında çok da fark arz etmez." savını destekler nitelikte görülebilir. Konu alanlarında yeterli e-dergi aboneliği olmamasını e-dergi kullanımının önünde bir engel olarak görmeyenlerin bilim dallarına göre dağılımı ise sırasıyla şöyledir: Sağlık bilimcileri (%30,8), insan bilimcileri (%27,6) ve sosyal bilimciler (%27,5) ile fen bilimcileri (%15,6).

Açık Erişim Arşivine Bilim Dallarına Göre Verilen Destek

Anketi yanıtlayanlara "açık erişim" kavramı kısaca açıklandıktan sonra İ.Ü. Merkez Kütüphanesi'nce örgütlenecek bir açık erişim arşivini ilke olarak destekleyip desteklemeyecekleri sorulmuştur. Grafik 7, bu soruya verilen yanıtların bilim alanlarına göre yüzdesel dağılımını vermektedir.

(Grafik 7): Örgütlenecek Bir Açık Erişim Arşivini Destekleyenlerin Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Bütün bilim dallarında, ankete katılanların büyük çoğunluğu böyle bir arşivin oluşturulmasına ilke olarak sıcak bakmaktadır. En büyük destek de insan bilimcilerinden gelmiştir (%100). Onları sırasıyla sosyal bilimciler (%97,5), sağlık bilimcileri (%96,2) ve fen bilimcileri (%92,7) izlemiştir.

Sonuç ve Öneriler

'Bilim dalının' elektronik dergi kullanımını belirleyen bir "etken" olup olmadığını inceleyen bu çalışmadan elde edilen bulgular, hem 'bilim dalı' ile e-dergilerin 'kullanım sıklığı' hem de bilim dalı ile 'format tercihi' arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. E-dergi kullanma nedeni ise bilim dallarına göre bir farklılık arz etmemektedir. Bütün bilim dallarında, anketi yanıtlayan bilimcilerin en az %75'i çekirdek dergileri gözden geçirmek yerine, konuya göre tarama yapmayı tercih etmişlerdir. Bu bulgu, bilgi arama davranışında yaşanan değişimin ipuçlarını vermesi açısından ilginçtir.

Bu çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu ise fen ve sağlık bilimcilerinin, basılıdan salt elektroniğe geçişi sosyal ve insan bilimcilerine göre daha fazla yeğledikleridir. Buna göre kütüphane yönetimi basılı dergiden salt e-dergiye geçiş kararını verirken disiplinlerarası farklılıkları göz önüne alan aşamalı bir uygulama gerçekleştirebilir. Fakat, bilim dalı ayrımı olmaksızın anketi yanıtlayanların yaklaşık %50'sinin kendi bilim dallarında yeterli e-dergi aboneliği olmamasını, kullanımın önünde "büyük bir engel" olarak belirtmiş olmaları, e-dergi kullanımının, 'bilim dalı' kadar 'elde edilebilirlikle' de ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, eldeki yerel ölçekli ve karşılaştırılmaya muhtaç olan bu bulgularla bu konuda kesin bir yargıya varmak olanaklı değildir.

Ayrıca, bilim dalı ayrımı olmaksızın anketi yanıtlayan İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinin ezici çoğunluğu bir açık erişim arşivinin kurulmasını desteklemişlerdir. Bu veri, makalenin yazarı tarafından Araştırma Projeleri Birimine sunulmak üzere hazırlanan bir projeye destek sağlamıştır.

Bu çalışmanın sonuçlarından genellemelere varmak doğal olarak oldukça zordur. Çünkü hem tek bir kuruma yöneliktir, hem de bilim dallarının geniş gruplandırılmasına dayalıdır. Oysa yapılan çalışmalar bilgi üretme ve yayımlama sürecinin belirli bir bilim dalının değişik alt konularında dahi büyük farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Ülkemizde son birkaç yılda yapılan ve yukarıda kısaca değinilen "kullanıcı incelemeleri" de yerel karar verme mekanizmasını desteklemek üzere gerçekleştirilmişlerdir. Bu nedenle, bu incelemeler, tek bir kurumla sınırlı ve var olan durumu ortaya koyan 'betimleyici' (descriptive) incelemelerdir. Oysa, Türkiye ölçeğini temsil edecek biçimde örgütlenen kullanıcı saptama ve incelemeleri, kullanım konusunda genellemeler yapmayı kolaylaştıracak verileri toplamayı sağlayacaktır. Örneğin, ANKOS ya da ULAKBİM Ulusal Site Lisansı kapsamında erişim sağlanan veritabanlarını ve e-dergileri kullananların tutum, davranış, istek ve sorunları incelenmelidir. Bu incelemelerin düzenli olarak tekrarlanması da elde edilen sonuçların karşılaştırılmasına olanak sağlayacaktır. Böylece, zaman içindeki eğilimleri ve ilişkileri belirleyen 'betimleyici' olmaktan çok 'açıklayıcı' (exploratory) bir çerçeve çizen incelemeler yapılabilir.

Kaynakça

- 1999 yılında merkez ve bağlı birimlere satın alınan dergi ve kitap listesi. (2000). Yay. Haz.Güler Demir, metin çoğaltılmıştır.
- Abels, E.G., Liebscher, P. ve Denman, D.W. (1996). "Factors that influence the use of electronic networks by science and engineering faculty at small institution. Part 1. queries" *Journal of the American Society for Information Science*, 47 (2), 146-158.

- Arslantekin, S., Bayram, Ö., Atılgan, D. ve Atakan, C. (2007). "Ankara Üniversitesi veri tabanları kullanım analizi" *Türk Kütüphaneciliği* 20 (4), 373-392.
- Atılgan, D. ve Bayram, Ö. (2006). "An evaluation of faculty use of the digital library at Ankara University, Turkey" *The Journal of Academic Librarianship*, 32 (1), 86-93.
- Bar-Ilan, J. ve Fink, N.(2005). "Preference for electronic format of scientific journals - A case study of the science library users at the Hebrew University" *Library and Information Science Research*, 27, 363-376.
- Borgman, C. L. (2000). *From Gutenberg to the global information infrastructure: Access to information in the networked world*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Borrego, A., Anglada, L., Barrios, M., ve Comellas, N. (2007) "Use and users of electronic journals at Catalan Universities: The results of a survey" *The Journal of Academic Librarianship*, 33 (1), 67-75.
- Brown, J., Lund, P., Walton, G. "Use of e-journals by academic staff and researchers at Loughborough University" 2 Kasım 2007 tarihinde http://www.lboro.ac.uk/library/about/PDFs/ejournal_survey.pdf adresinden erişildi.
- Dilek-Kayaoglu, H. (1999). *Derme oluşturma ve geliştirme: İ.Ü. Merkez Kütüphanesinde bütçe yönetimi*, (Nisan 1994-Kasım 1997) İstanbul: Mavibulut
- Eason, K., Richardson, S. ve Yu, L. (2000). "Patterns of use of electronic journals" *Journal of Documentation*, 56 (5), 457-504.
- Fry, J. (2004). "Scholarly research and information practices: A domain analytic approach" *Information Processing and Management*, 42 (1), 299-316.
- Johnson, P. (2004). *Fundamentals of collection development and management*. Chicago: ALA.
- Karasözen, B., Kaygusuz, A., Özen, H. (2007). "Patterns of e-journal use within the Anatolian University Library Consortium." *Serials: The Journal for the Serials Community* 20, (1), 37-42. 2 Kasım 2007 tarihinde <http://eprints.rclis.org/archive/00008341/01/ANKOSSerials.pdf> adresinden erişildi.
- Kling, R. ve McKim, G. (1999). "Scholarly communication and the continuum of electronic publishing" *Journal of the American Society for Information Science*, 50 (10), 890-906.
- Kurata, K., Matsubayashi, M., Mine, S., Muranushi, T ve Ueda, S. (2007). "Electronic journals and their unbundled functions in scholarly communication: Views and utilization by scientific, technological and medical researchers in Japan," *Information Processing and Management*, 43 (5), 1402-1415.
- Tenopir, C. (2003). *Use and users of electronic library resources: an overview*

- and analysis of recent research studies*. Washington, DC: Council on Library and Information Resources, 2003. 20 Kasım 2006 tarihinde http://www.clir.org/PUBS/abstract/pub120_abst.html. adresinden erişildi.
- Törmä, S. ve Vakkari, P. (2004). "Discipline, availability of electronic resources and the use of Finnish National Electronic Library - FinELib". *Information Research*, 10 (1). 20 Kasım 2006 tarihinde <http://informationr.net/ir/10-1/paper204.html>. adresinden erişildi.
- Urbano, Cristóbal, Lluís M. Anglada, Angel Borrego, Carme Cantos ve Antonio Coscolluela. "The Use of consortially purchased electronic journals by the CBUC (2000-2003)" *D-Lib Magazine* 10 (6) 2004. 1 Kasım 2007 tarihinde <http://www.dlib.org/dlib/june04/anglada/06anglada.html> adresinden erişildi.
- Vakkari, P. (2006). "Trends in the use of digital libraries by scientists in 2000-2005: A case study of FinELib", Andrew Grove (Yay.haz.), Proceedings 69th Annual Meeting of the American Society for Information Science and Technology (ASIST) 43'ün içinde. 20 Ocak 2007 tarihinde <http://eprints.rclis.org/archive/00008278/> adresinden erişildi.
- Voorbij, H. ve Ongerling, H. (2006). "The use of electronic journals by Dutch researchers: A descriptive and exploratory study," *The Journal of Academic Librarianship*, 32 (3): 223-237.
- Weizsäcker, C.F. von. (1971). *Die Einheit der Natur*. München: Carl Hanser Verlag.
- Yılmaz, A. ve Kurulgan, M. (2007). "Çevrim-içi (online) veri tabanlarının kullanım analizi: Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi örneği" Ayşe Üstün ve Ümit Konya (Yay. haz.). *1.Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu: İletişim 25-26 Mayıs 2006, İstanbul (Bildiriler)* içinde.(35-63).İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Summary

The main purpose of this study is to examine the effect of discipline as an explanatory factor on e-journal use with special reference to the Central Library of İstanbul University. In order to meet this goal, the data used in this study were collected by a web based user survey conducted to examine the electronic journal usage of İstanbul University Faculty between the dates of October 2005 and February 2006. The relationship between e-journal use and discipline are explored under these topics: 'frequency of use', 'the purpose of use', 'format preferences', 'information seeking behavior', 'availability of e-journals' and 'support of open access archives'.

The results revealed that discipline was statistically significantly associated with both the 'frequency of use' and 'format preferences' (as measured by the

reason of using e-journals does not differ according to the disciplines. In all disciplines, more than half of the respondents also stated that they prefer searching by topic instead of browsing the core journals. This finding is interesting in respect of indicating the change experienced in the information-seeking behavior. The relationship between the availability of e-journals and discipline was also examined and the findings suggest that the availability of e-journals might be a factor of the e-journal use.